

КУШТУГЛЕР БОЛГАШ ДИДИМНЕР ДУГАЙЫНДА

БӨГҮН—күш-культуру хуну

Кижилерниң хостуг үези хөй-ниитичи ажил-чорудулгага, культурулу харылзааларга, угаан болгаш күш-шыдал сайзыралына база уран чогаадылгага улам-на хөйү-биле ажыглаттынар анаар. Күш-культура болгаш спорт кижилерниң хун бүрүде амыдыралына быжыы-биле сиңниге бээр.

СЭП-НЫН ПРОГРАММАЗЫНДАН

Чаңгыс чер чуртуувус—спорт мастери

Уш чыл бүрүндүр бо шилдектинга-бөттүк кысты «Динамо» команданын хаакчылары чарышка оран-чок арте манай бээр турган. Нелли 18 харлап тура, Тываның бир-ле кадар байлактар шилдектинга тывар экспедицияныга бүрүн эргелиг ажыл-ишчи болу берген.

Тайгалар болгаш дагалар кезир, демдер кезер белең эвес амыл оңу бергелерге туралдыныга чакчыктырар агадзон, ол оон спортчу базымынга чутула чүүл болуу — амыралчы дамыгышкыны берген. Иччангаш Нелли казан Киевтин казар байлак шилдектинга тывар техникумунга өөренип челе берген, ол өөредилгелериниң эң шыраак чиник атлетиктериниң бирээни алган, а хаактаары оон эң-не мыак спорту. Уругу чунуң белеткелин чедишкениге чүткүлдү чорудуп келгенинин түнелинде ол, бо чылдың февраль айда хаак талазы-биле спорт мастериңиз нормазын лужаап алган.

Чай келгени-биле кады Нелли чиник атлетикага киржирин уламчылган, а июнь айда ол база катал чаа чедишкениң болуп — чиник атлетика талазы-биле бирги разрядчы болу берген.

Нелли Нефедова мөөң-биле кыска бөсөдөзүңгө келер удеги планын дугайында хуумдуревшаан, мычээр чутулаан:

— 800 метрге маннаарының талазы-биле спорт мастериңиз дөрмөзүн күтүседирин күзеп турар мен.

— Техникуму дооскам, кайнаар барып ажылдар сен? — деп, оон айтырарымга, ол боданмай-даа харым дай-дыр:

— Төрөң Тывамче оон чанар мен, анаа эскен, анаа билгич чедиң ап, ажылдап, орта спортче хандыкшылды өртүң эртен мен. Бистич Тыва-мыска спорт мастериңизиниң хурадене улам өссүн дөш бугу билгич мергездилмин бээр мен.

Бистич чаңгыс чер чуртуувус, ол чүткүлдүг кыс соругуна күзелин чедиң ап шыдаар, бистич республиканын спортчу алдарын моон сонгаар-даа чаңгыс эвес уаза камгалакшы шыдаар дээринге бүзүрелдин мен.

В. КРАСНИКОВ,
Киев — Кызыл.
(бистич штаттан дашкаар корр).

Мастерже орук

Оожум океан флонуң хостуг хүреш талазы-биле бирги чери дөш демсел кидин-турук чоруп турда, чартык чиник деңизиниң мөгелериниң ийги салында: «Владивосток гарнизонун төлөзү бирги разрядчы Долгатааның оонага Камчатканың Петропавловскден келген спорт мастери Додо Карашивиниң чаап тур» — деп чарлапкан. Хевистич кызыл-бузуңга базының дүтүн машина-биле тазартып кыргыз каан, чолдаксымаар, күдөр сыныгы, он төс хире харыгы оол үнүп келген. Судья элексиңиниң соон-дарыг, хевис кырында ийи мөгө кашпагай септирин алган. Беш минута эрткенде Долгатама 6 саныг, Карашивини 10 саныг болган. Чартык минута дыштанынган соонда, Долгатааның хүрежин турарын уаус кайтап, харын магадап көрүп турганнар. 9 минута чедиң чорда, Долгатама удуралыкчызы ийи чары-биле хевиске чыгыр басыпкан.

Оон даартамында Советская Гаваның төлөзү спорт мастери, П. Чернегиниң шаршына Борис Березовский, Мурвун Сахалинде келген бирги разрядчы, Мичман Соломан Сокиро, Владивостоктуң сурагжаан Шериг-Далай флонуң дөшү чиникешелдини курсатканы Григорий Иванов оларны акт-сураа үнөзө тыва матрос арыг одам алгылаан.

Оожум океан Шериг-Далай флонуң бо чылгы чемпиону, 1963 чылда Кызылдың бугүлдүг өөредилгелиг оң бир чыл школазының доозукчу Дандар-оол Долгатама 1958 чылда Павел Михайлович Петровтуң удурутканы классиктиг хүреш секциясына кирген. 1960 чылда, мичан областын анык мөгелериниң шилдектериниң бирээни Сибирь болгаш Чөөн-чүткүн анык мөгелериниң хостуг хүреш талазы-биле бирги чери дөш Чита хоорайга болган маргылдаага киришкен, бирги разрядчы нормазын күтүшпашаан, багай эвес күтүндөйт чаным келген.

Кызылдың № 2 ортумак школазында Дандар-оол шериге чоруге, республиканың болгаш Кызыл хоорайның хостуг хүрешке бирги чер дөш маргылдааларына түргүчү киржиң келген, анаа бирги, ийги

черин ээлеп чораанын номчукулур билир болгай. Эрткен чылдың чаанында спорттун национал хевиринге республика спартакиадазына Долгатама ийги черин алган. Оон соонизонун төлөзү бирги разрядчы Долгатааның оонага Камчатканың Петропавловскден келген спорт мастери Додо Карашивиниң чаап тур» — деп чарлапкан. Хевистич кызыл-бузуңга базының дүтүн машина-биле тазартып кыргыз каан, чолдаксымаар, күдөр сыныгы, он төс хире харыгы оол үнүп келген. Судья элексиңиниң соон-дарыг, хевис кырында ийи мөгө кашпагай септирин алган. Беш минута эрткенде Долгатама 6 саныг, Карашивини 10 саныг болган. Чартык минута дыштанынган соонда, Долгатааның хүрежин турарын уаус кайтап, харын магадап көрүп турганнар. 9 минута чедиң чорда, Долгатама удуралыкчызы ийи чары-биле хевиске чыгыр басыпкан.

Оон даартамында Советская Гаваның төлөзү спорт мастери, П. Чернегиниң шаршына Борис Березовский, Мурвун Сахалинде келген бирги разрядчы, Мичман Соломан Сокиро, Владивостоктуң сурагжаан Шериг-Далай флонуң дөшү чиникешелдини курсатканы Григорий Иванов оларны акт-сураа үнөзө тыва матрос арыг одам алгылаан.

Оожум океан Шериг-Далай флонуң бо чылгы чемпиону, 1963 чылда Кызылдың бугүлдүг өөредилгелиг оң бир чыл школазының доозукчу Дандар-оол Долгатама 1958 чылда Павел Михайлович Петровтуң удурутканы классиктиг хүреш секциясына кирген. 1960 чылда, мичан областын анык мөгелериниң шилдектериниң бирээни Сибирь болгаш Чөөн-чүткүн анык мөгелериниң хостуг хүреш талазы-биле бирги чери дөш Чита хоорайга болган маргылдаага киришкен, бирги разрядчы нормазын күтүшпашаан, багай эвес күтүндөйт чаным келген.

Кызылдың № 2 ортумак школазында Дандар-оол шериге чоруге, республиканың болгаш Кызыл хоорайның хостуг хүрешке бирги чер дөш маргылдааларына түргүчү киржиң келген, анаа бирги, ийги

Саннар болгаш фактылар

Совет Эвилелиниң бугу фабрика, заводтарында, колхоз, совхозтарында, яны-бүрү өөредилге болгаш албан черлеринде ам уеде 186991 күш-культура коллективтер бар. ОЛАРНЫҢ СОСТАВЫНДА БАКТААП ТУРАР КҮШ-КУЛЬТУРЖУЛАРНЫҢ ЧЫЛ БҮРҮДЕГИ ӨЗҮЛДЕЗИН БӨГҮНГҮ ПЛАКАДАДА ЧУРУП КӨРГҮСКЕНИ.

ВИС ТАВАРЫЛГА ЭВЕС. Ол болза совет спорттун улам массалыг апар чыдарының тодаргай херечизи.

ССРЭ-ның улустарының бо чылгы III спартакиадазы—совет спорттун бугу төвүгүнде эң-не улуг, массалыг көрүлдө. Оон стартыңче бо чылдың барык 60 миллион спортчулар үнгөн. Тыва республиканың күш-культуруларының саны база-ла чыл келген тудум өзүп турар. 1962 чылда республикага 21 муң спортчулар санаттынмып турган болза, бо чылдын олар 24 муң чедир өскөн. Эрткен чылдын республикага шупуна 235 күш-культуру юл коллективтер санатынып турган, а бо чылдын оларның саны 248 хире чедиң турар.

МАР-ГА ААЛДАП ЧОРААШ

Моол Арат Республиканың Убсу-Нур аймаандан чалаанын ёзуарга база Тыва АССР-ниң спорт Чөвүлелиниң шимитпери-биле Улан-Гом хоорайже чорупкан мен. Анаа баргаш, үш хоорайның аны-дуңма спортчулары чиник атлетика талазы-биле зона маргылдаазынга белеткениңге практиктиг дуза чедирер умжурлук турган мен.

Мени моол штер конуңг эки уткуп алган. Спортчуларың болгаш Улан-Гом хоорайның күш-культура, спорт чөвүлелиниң даргасы эш Чимитиң талазында мээң амылгыга хүн бүрү онза кичээлге салып турган. Баштайгы барган хуундун эгелээш-ле, оон ижини (6 эр болгаш 4 херээжин спортчу) составтыг командиң белетки бердим.

Моол өнүктүрүң аймак маргылдаазы эгелээше чедир улан-гомчу спортчуларың белеткенин шыдаар шаам-биле кызыл чоруткан, ол маргылдаага нити бирги черин ээлеп аралыг болганмыс бисти өөрткен. Аймак маргылдаазы болуп эрткен сөөлүнде, оон шилдектендеринден тургустунган, зона маргылдаазыга киржиң чыныды командиң тургузуп алган бис. Оон командиң белеткениңге дулаалары база-ла менээ оонашкан. Аймактың командиң оон зона маргылдаазыга база-ла багай эвес чедишкениңериг болган: 5 бирги черин, 4 ийги черин болгаш 4 үшү черин ээлгилгэн. Зона маргылдаазының сөөлүнде, оон шилдектендеринден тургустунган чыныды командиң тургускан, Улан-Батор хоорайга болуп республика маргылдааларың чоруткан.

Улан-Гомга чоруп турганым үезинде шалктан ыылган 100 метрге чарык орук, адар болгаш дис оонтар бетоннаттыңан секторлар ылдынган. Маңнаашаан келгеш, чериниң беднин болгаш узуунун ажа халымы онгарларың удуу белеткеп ыылган.

Зона маргылдаалары доозулган сөөлүнде мени моол өнүктүрүң дыштанылгы базымыңче чалаан, анаа баргаш, Роза Бакиланованың киржигези-биле казах артистериниң концертин көрдүм. Оң-биле бистич на-йралдыг коммасы моол спортчу өнүктүргө залдан чоран хуусаам доозулган, анаа чоруп чорозымдан найралдыг өөрүшүнүн сантышыкыны мээң сеткил-салгымыга утундурбас болуп артып калган.

Моол өнүктүрүң аймак маргылдаазы эгелээше чедир улан-гомчу спортчуларың белеткенин шыдаар шаам-биле кызыл чоруткан, ол маргылдаага нити бирги черин ээлеп аралыг болганмыс бисти өөрткен. Аймак маргылдаазы болуп эрткен сөөлүнде, оон шилдектендеринден тургустунган, зона маргылдаазыга киржиң чыныды командиң тургузуп алган бис. Оон командиң белеткениңге дулаалары база-ла менээ оонашкан. Аймактың командиң оон зона маргылдаазыга база-ла багай эвес чедишкениңериг болган: 5 бирги черин, 4 ийги черин болгаш 4 үшү черин ээлгилгэн. Зона маргылдаазының сөөлүнде, оон шилдектендеринден тургустунган чыныды командиң тургускан, Улан-Батор хоорайга болуп республика маргылдааларың чоруткан.

Улан-Гомга чоруп турганым үезинде шалктан ыылган 100 метрге чарык орук, адар болгаш дис оонтар бетоннаттыңан секторлар ылдынган. Маңнаашаан келгеш, чериниң беднин болгаш узуунун ажа халымы онгарларың удуу белеткеп ыылган.

Зона маргылдаалары доозулган сөөлүнде мени моол өнүктүрүң дыштанылгы базымыңче чалаан, анаа баргаш, Роза Бакиланованың киржигези-биле казах артистериниң концертин көрдүм. Оң-биле бистич на-йралдыг коммасы моол спортчу өнүктүргө залдан чоран хуусаам доозулган, анаа чоруп чорозымдан найралдыг өөрүшүнүн сантышыкыны мээң сеткил-салгымыга утундурбас болуп артып калган.

А. Г. ДЕМЕНКОВ,
республиканың спорт Чөвүлелиниң инструктору.

Спорт-биле найыралдыглар

Академик Иван Петрович Павлов бир катал, төртүңгөн хунтуде анаа эвес белетки—городки ойнаарының шөлүг городкелери-биле кады көртүскен бичин самбыражыгышта алган. Ол самбыражыгышта мыңа деп билип каан болган: «Городки четиниң таварыга эвес. Улуг өртөмдөн Павлов городкиден салдыкпас ойнаар кизи чораян.

Академик Павловтун күш-культурулардан алган ол белээ ам Ленинградтың городки ойнакчыларының чыл бүрүдеги маргылдаазының тилекчилеринге тыпсыр, шилчирер шаналы болган.

Сурагыл өртөмдөн Константин Эдуардович Циалковскийн күш-культурулардан алган ол белээ ам Ленинградтың городки ойнакчыларының чыл бүрүдеги маргылдаазының тилекчилеринге тыпсыр, шилчирер шаналы болган.

Сурагыл өртөмдөн Константин Эдуардович Циалковскийн күш-культурулардан алган ол белээ ам Ленинградтың городки ойнакчыларының чыл бүрүдеги маргылдаазының тилекчилеринге тыпсыр, шилчирер шаналы болган.

1896 чылдын кыжынында Москваның чадаг төргөчилер клубунун спортменнериниң нити хурамы болган. Лев Николаевич Толстойн клубтун хундулук кежигүнүңе ол хураал чалгыш үн-биле солган. «Целист» деп журналды бир чылдагы номерлерин Толстойга белек кылдыр бараалгаткан.

Лев Николаевич хэй чылдарда гимнастика кылмы, коньки, лыжага мыак, крокет, шыдыраа, теннис, городки ойнаар чораян. Толстой 67 харында аажок чадаг төргөчү алган. Кырыз берген беани Иснаа Полаздын Тула чедир 30 километр ыракты ол чадаг төргө-биле өрткен.

Алардыг орус чуркучу Илья Ефимович Репин ийе-кейлиг дыштанылганын талаагычы чораян. Чогаадылга ажылынын чалсарынын аразында-ла гимнастика кылмы, шыдыраалык, городки ойнаарына ол дыка мыак. Репин бодунун хүн чурумун дыка сагыр. Улуг чуркучу кыжын беани солганын ажыдып алгаш удуур чораян.

Сурагыл ыраажы Федор Иванович Шалапин спортту чутгае сонугурап чораян эвес, харын база боду спортчу болуп чораян. Орустун аар атлетиказының адазы дээр доктор Краевскийниң бөлүмүнүң кичээлинге ол олуржу-п турган. Алардыг артист болу берген Федор Иванович — мөгелериниң, штапигистерниң, бекерларның маргылдаазын дыка сонугурап көөр турган.

Амгы үениң сурагыл совет композитору Д. Набелевский мыңа деп билип турар:

«Бодум билип көрүмдөн эгелээш-ле, бөгүңге чеди-ле спорт кылмы келген болгаш кылмы түргүлдүп турар мен. Мурнунда футболга болгаш тенниске хандыкшып чордум. Ам волейбол, стол тенни ойнап, машина чылаачылап, хаактап турар мен. Ол чорук менээ дыка-ла таарымчалык болгаш ажыктыг.

Бир эвес спорт кылмы артам чок болу бээр болза, мөөң чогаадылга ажылынга багай салдарлыг болуру черде чутгаажок боор. Менээ спорт дөрге, кадымынчы быжыкчымы-даа, дыштанылган-даа, ханыншыкымын-даа ол».

Спорттун алдарыг мастери С. Лобастов чан базымын-кыны аарыгын канчал тилеп үнгенин мыңа деп билип турар:

«Ужукту болурун күзөш, өмчөгө баарымга, «самолет хамаанок, чадаг төрге мунулар айымдыдыр» — деп өмчүлөр анаа чутулаан. Хан базымынчы 85-ке 170 болган.

Иччангадар Левин 19 турган чүве. Спортка мыакшылды болгаш Ленинградтың күш-культура институтуна өөренип кирген мен. Эмчилер баштай чөшчөвөрейиң турган, оон соонда дүжүп берилгенер. Спортту эки кылмы болза, хан базымынчыны тилеп болурун дуржу-га оларга көртүскен боор.

Ол-ла 1948 чылда чурдаг кылаштарымын кылмы эгелээ мен. 1949 чылда спорт мастериңиз нормазын күтүскен, 1950 чылда чурдаг кылаш талазы-биле Совет Эвилелиниң чемпионунун адымын мезалин чалаан алдым.

Оон боор мен улуг маргылдааларга каш уаза киржиң келген мен. Эң-не чок чүве—идега чок мышак кылдыр сагындырар аарыгын тилеп үнгеним болуу. Оон-оон муң килметрлерин артам, а хан базымынчының кылаш артаман: ханын базымынчыны 60-ка 105 апарган».

Тыва дылдың профессору А. А. Пальмбах-биле кады ажылдап чораян болгаш ажылдап чоруур тыва штер оңу эки билер. Ол ажылдап бергенде, дыка шынмын күженишкениң ажылдар. Иччанга-даа ажылым ол соосады тырткап, хол-бут дамырын сайзыралды, үзүн тынгалып, өрөөлге гимнастика кыла бөөр. Орус дылдан казыл-бир берге өсүтү удурдуру бергелер бергенде кады ажылдап орган тыва штеринге ол өсүтүп уткамын хол-бут шимчөөшкени-биле, азы харын-даа стол кырында чыткан портфельни күженишкени-биле чайгал, шыгыны хеделишкени-биле көргүзе бөөри база-ла ут-калыг—оңу база-ла дамыр сайзыралыңа ажыла-лаап турар.

Александр Адольфович агаарлап кылаштарыңа, балыктыарыңа дыка мыак. Кышың уде беани Биш-Хем-биле Каз-Хемин бедиринге дош ооп алгаш, шымыр-мыштаан оураурын дыштаныр хүнде Ленин даанга хаактап чораннар бо-ла көөрлөр.

Чемпионнар чугаалап тур

ВИКТОР КОСАРЕВ — ча адарымың талазы-биле тренер, спорттун национал хевирлеринге III республика спартакиадазының чемпиону.

Ча болгаш согун дөрге кижилерин эрте-бургуңдан бээр эди болуп келген болгай, а анаа спортчу маргылдаалар чорудуру амгы уде дыка сонугураңчык апар чедир. Ча адар спорт канды-даа бөнуш шыгап адарыңа чутула чаа чылдарга кижини өөр-едир. Иччангаш спорттун бо хевиринге хандыкшып спортчу бөтүрү чаны шыгап адарыңың мөтүлдүк мык өөренип алыр удуур-луг. Ол дөрге маргылдааларга эң-не бүзүрелдиг чедишкениң дүрген чедиң ап болурунун хажы-ды болбас оруу-лур.

Ургүдүк белеткеп чорудуру мышак чутула хемчегелерден адылгыда, спорттун бо солун хевиринге хандыкшыдыг аныктырга сүмелээ чоруп чүтү болза, кажан ча адып турарыңың үезинде бугу мага-болуңду чаңгыс аай чурум-га чажырткан, турштут болуу чорудуру чедиң амыр чутула. Бичин-даа артык шимчөөшкениң кыдык, кес туткан салдарың кыдык быттушпаан, кирштиң сон-гаар хере тырттарыңа чутгае оң холдуң сонгаар чоруту шамчөөрин башкаар херек.

Мындыг шыгыны белеткеди чорудуруны кыска үениң дүргүзүң-да — чаңгыс ай хире белеткеди чорудурун.

Спортчу шоодугужаштар

— Мен дыка-ла тренировкалар турар мен, иччангаш хулганнардан черле көртүшпашаан мен—деп, бир спортчу чугаалаар.

— Бөкс кылмы турар сен бе? — деп, оон айтырар.

— Чок, шапгаразымың черлерге маңап өөренип алган мен.

— Хулганнардан дөзериңге ыш-намыл?

Вратарь бодунун командиңың тыным ап, эң берге уде мичини хаалгаже кирбиңиң барган.

— Вөрүп четтирдим! — деп, бир эжи оон халуң туткан.

— Мен база байыр чедирейн! — дээш, база бирээ маңап көлгөн.

— Мээдериң өрү көдүрүп чаңгар, штер!—деп, бирээ алгырган.

— Ошнап каңар, дыңгыч куспанта!—деп, бир футболлист алгырар.

Олар чылгы бергеш, мычээр көл-лөп турда, оларның хаалгазыңче ий-мич кире берген.

Футболдун ойнакчызы үш мичини кир текпеш, оонунун салымын шимитпирлиң.

Иччанга-даа үштүн ийизиң бодунуң хаалгазыңче кирипкел. Оон оон командиңың аштырышымы бооп, 1—2 саның доозулган.

эрткеш беани, моон мурнунда хаулуңа ча тудуп беани көрбөөн анык спортчу Нада Чупина бо чылгы республика спартакиадазына чемпион атты чедиң амыр аралыг болганын көрүрүр даан.

Ча адары бистич республиканың бугү-ле бодунарыңа дыка неперенгей апар чыдар. Иччанга-даа бо спорттун хөгжүдүзүңгө бир-ле моондактыг чүтү болза, бистич магаинеривисте болгаш спорт организациаларында ча болгаш согун чок болуп турары бө-лүр. Спорттун бо национал хевириниң хөгжүдүзүңгө чутула ол спортту херекселдерге салып организациаларыңың стаа кичээлге салып турары хомуданчыг.

АДЫГА САНДАК — анык мөгө, спорттун национал хевирлеринге III республика спартакиадазының туга-ган чемпиону, колхозчу чо-лоачы.

Республиканың бо чылгы спартакиадазыга хүрежин дөш мөөң-биле кады келген бир команда өөрүмүнү чедишкениңеринге дыка өөрүп турар мен. Деани барым-даадап хүрешкен бо маргылдаага мен бодум хуумда баштайгы уаза киржиң турарым бо чүве, иччанга-даа анаа командиңың ады дээш: кызыл хүрешкен мен. Ол мышак манаа келген мөөң өөрүмдөн анык мөгелер Ш. Болат-оол, Н. Шома, Н. Судук-оол олар ба-за-ла командиңа чутула сал-наары ойнап берип, боттарыңды деңизинге багай эвес чедишкениңериг болтулаан.

Бо уадада бистич Тес-Хем районун мөгелери маргылдаага мылап белеткенен. Бистич эң бичи мөгелериң беани өөрүңге адыспайн баргылаан болгай. Иччангыя школачыларың аразын-деп республика чемпиону атты Берт-Дар школазының сески классымы М. Кошкар-оол чедиң алган.

Совет спортчуларың болгаш күш-культуруларың бөгүңгү байырдалың таварыштыр Тываның

бугу мөгелеринге байырым чеди-рип тур мен!

БАДЫ ЧУГУЛУР — колыа октарыңа республика чемпиону, эмчи.

Школачы чылдарымна-на спортка чүтүлдүк апарарым мени өмчи болуруңа дулаалан. 1955 чылда медицина институтуна киргеш, волейбол, баскетбол ойнап, оон сөөлүдө чиник атлетика кылдым. База-ла иччан спорттун бир солун хевир болуу — фектование ойнап өөрени бергеш, институту доозуп турар үезде, Россия Федерациясына медицина дээди өөредилге черлерин Москвага 1960 чылда болган маргылдааларыңа спорттун бирги разрядын күтүскен алган мен. База-ла ол өйде чиник атлетика талазы-биле ийги разрядчы алгарган мен.

Институтту дооскам, Төрөң Тывама кезип өмчөр өмчи болуп ажылдап чедиң келдим. Мөөң ажылыма спортта мыакшылым дыка дулааланып өөрүп демгел-лөп турарым бо. Республиканың эң мык рабоннарыңче чамдыкка берге оруктарың эртин чораша селде бергеш, анаа дыка харын-салгалыг кезишкениңерин кылып турдум. Кижиниң амы-тымы дөш ол белең эвес амыл-шык спортчу дадыгышкыны менээ хулаап турган.

Ам уеде чиник атлетика талазы-биле республика спартакиадазыга үргүлдүчү белеткелин эртим. Орта мен колыа октарыңың талазы-биле Тываның чемпиону алдымын хевээр артырар умжурлук мен.

Бо каш сөстү төндүрер мурнунда фектование спорттун дугайында каш сөстөн чугаалаа ар-тык эвес боор. Спорттун бо соуну хевир республикага шугут утту-дуруп бар чыдары хараандыгчы. Бир эвес фектование спорттун секциязын биске ажыдар болза, мен бодунун ол талазы-биле билими аныктарга өөрүшкүтү-биле дамчыдар ийик мен.

БИЛИР СИЛЕР БЕ?

Хөл шыдыраа талазы-биле мастер атты Россияга эң-не баштай 1909 чылда албан ёзуу-биле оң алды харыг Александр Алексеевич Шыдыраач Алексеевич оон соонда делегей чемпиону болган.

Делегей эң кирган бугу бөмбүкүзү болза Германия Демократтыг Республикасына Лейпциг хоорайда спорт клубунун ойнакчызы 75 харлыг Георг Хок болуп турар.

Хок бодунун эң баштай албан ёзуу-биле маргылдаазына эртен чүтү чылда — 1899 чылда киршикен.

Сурагыл алгарган орус шыдыраачы Александр Алексеевич Шыдыраач 1264 салышыкыны кылдып оон 735 салышыкыны удуу алган, 402 салышыкына хаймынчан болгаш чүтүгө 127-ге уттурган.

„Бүгү ники төрөлгөтөнниң эрге-ажыктарына“

Туская үндүргөн кинохроника

МОСКВА. (СЭТА-нын көр.) Агаарга, космос делегинге болгаш суг адаанга ядролук чепсектин шенделерин кылдын хоругдаар дугайында Керэрге ат салганы-биле холбашан болушкуннарга хамаарышты туская үндүргөн кинохрониканы «Бүгү ники төрөлгөтөнниң эрге-ажыктарына» деп адаан. Ол кинохроника экранна-да үнүп эгелээ.

АНШ-тын куруне секретары Дин Раскын, Великобританиянын даштыкы херектер министри лорд Хьюмин, Наттышкан Нацыйлар Организациязынын чингине секретары У Танньи Москвага чедип келгенин, а ол ышкаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлениниң Даргазы Н. С. Хрущев-биле оларнын учурашып турганын документалдык кино чурутарынын Топ студиялынын операторлары тырттып көргүскен.

Керэрге ат салып турганын база тырттырган. Керэрге ат салганы-биле холбаштыр Кремльдин Улуг Ордунун Георгийев залына Совет чазыткы кылган хүлээп алышынын көргүзери-биле уки кино доступ турар.

ШАХТЁРЛАР ШУДУРГУ ТУРЖУП ТУРАР

ПАРИЖ. (СЭТА). Астуриянын 10 муң шахтёрлары ажал-соксадышкынның демиселди он тос хонукта шудургу чорудуп турар. Чамдык шахтёрларын харыш чарлаан бүдүрүлгө эдеринин ийишкыны болгаш кыжанын тураржак, шахтёрлар ажал төлөвирин көндүрүп дугайында негделелерине туржуп турар.

Испаниянын албан статистиказынын мезелерин баураар алдыга, Испанияда амьдралдын үнени ам ортумаа-биле чылда 16 муң зартай. Баштайгы херектелин оргожук чутула чүүдөлерин өрткөтеринин улгакан чоруу өрткөк чылдын чазынына ийи ай кызыкмаккай демиселди чорудуп тургаш, испан шахтёрларның чедип алганы ажал төлөвирин не-медени чок болдогун.

Астурия эзелери бүдүрүлгелерин хазар деп чарлаан шахтёрларга ажал соксадан дагжылар ам беини улуг тийгелени чедип алган. «Юманти» болгаш «Либерасон» деп солунарның динчатыканы-биле алдыга, ажалга чачгыстап эвес, а коллективтин-биле катан киирер дугайында дагжы-

У ТАН: чүрээм идегел-биле долдунду

МОСКВА. (СЭТА-нын көр.) Ядролук чепсектин шенделерин хоругдаар дугайында Керэрге ат салыры-биле холбаштыр Совет Эвилелинге чедип келген турган, Каттышкан Нацыйлар Организациязынын чингине секретары У Тан Москвадан Нью-Йоркче чорупкан.

КНО-нун туктары-биле болгаш ССРЭ-нин куруне туктары-биле каастал шимээн Шереметьево аэродромга У Танньи ССРЭ-нин Даштыкы херектер министри А. А. Громыко болгаш албанын өске-даа кижилери үдөп каан.

Аэродромга келгеш, СЭТА-нын корреспондентизинге мындыг меделгели У Тан кылган:

Мээң чүрээм идегел-биле долдунду. Москвага өөлгү каш хүннери опти-мизм-биле долдунган байдалга эрттир-дим. Ядролук чепсектин шенделери-ни хоругу дугайында Керээ улам ынайгы базымга, чепсегенишкенин бүгү-ниги болгаш бүрүн дүжүрери дөң ышкан эң-не калбас талага че-дирер дээринге бүтүрээр мен.

Каттышкан Нацыйлар Организа-циясы кижэ төрөлгөтөнниң чаагай тура-соруун илеретпешан, делегей байдалын улам ынай экижидериниң болгаш улуг күрүселериниң аразына дүжүрүлгө чедип алдырың оруктарын дилеп тыварына бодунуң күжө-нишкенини уламчылаар апаар дээринге бүтүрөп турар мен. Бүгү делегей бодунуң кичээлгеини муру-ку хевээр чутуаажышкыннарга мөөнүр апаар.

Агаарга, космос делегинге болгаш суг адаанга ядролук чепсектин ше-нделерин хоругдаар дугайында Ке-рээге ат салганынын соонда Москва-дан чоруп тура, Совет Эвилелиниң улустарына эң-не тыгыз, шын сөг-килдиг күдөшкениниң ламчыларын күзөп ттө мен.

Дин Раскын Ленинградче чорупканы

Американы Каттышкан Штаттарынын куруне секретары Дин Раск августун 7-де Москвадан Ленинградче чорупкан. Оон-биле кады АКШ-тын Совет Эвилелинде элчини Фой Д. Ко-лер, оона даалгалаар талазы-биле эл-чини Лауэли Томсон болгаш өскө-даа кижилер Ленинградче ужулуп чорупкан.

Дин Раскын аян-чорукка ССРЭ-нин Даштыкы херектер министриниң оралакчысы А. А. Соболев, Совет Эвилелиниң АКШ-та элчини А. Ф. Дорбинин, ССРЭ-нин Даштыкы херектер министрствозунун АКШ талазы-биле киддииниң эргелекчизи

КУШ-КУЛЬТУРА БОЛГАШ СПОРТ

ССРЭ-нин улустарының спорт-стенд боодалга талазы-биле III спартакиадазының маргылдаалары доозулган. Команда талазы-биле алдыра, бирчи чери Украин ССР-нин, ийиши чери—РСФСР-нин, үшкү чери—Ленинградтын спортсменери чаалап алган.

ЧУРУКТА: боо боолаар талазы-биле ССРЭ-нин чемпиону В. Герасина (Москва) боолаашкын шөлүндө траншей стендиде.

БАЗЫМНАР

ССРЭ-нин улустарынын III Спар-такиадазын спорттук чамдык херектеринин талазы-биле шүлдө өкшөр август 1-де-де эгелээ. Мос-ква чогууга болган боодалга мар-гылдааныга ужулуп турар кара ал-дыгыга чаа рекордтар тургусту-лаан. В. Леникова, И. Никитина, О. Закурева болгаш В. Старцева олар составты Россия Федерация-зынын командалык апаа шылтаан. Ол команда нийтинге-биле 898 саяны алган, ол дээрге, бо талазы-биле Бүгү-эвилелин мурундагы рекор-дундан 15 сан, а туская чарла-тылган делегей рекордундан—18 сан ажык болуп турары ол.

ССРЭ-нин аар атлетчилеринин эи шилдизелери база-ла чаа рекордта-ны тургустулаан. Украин пача-лы Леонид Жабитский апаа делегей рекордун көргүскен. Ол, 165 кг штанганы көдүрүп үндүргөн. Бо дээрге мурунда америк аар атлетчи Норберт Шеманскийнин турскуса-ны делегей рекордундан 1 кг ажык бо-луп турар. Спорттук бо хевирине маргылдаага алдын медалды ол ышкан, үш аязы хевирге штанга көдүрүш Ю. Власов чаалап алган. Оон нийти көргүзү—542,5 кг. Аар делегинге штанга көдүрүшүн талазы-биле ам делегей рекордтары бүтүр-биле совет атлеттерини болу берген.

Август 2-де Москваын Горький аттыг культураның болгаш даштыкы нылганын Топ паригында чада-геректеринин хэй хүнүг чарышан са-лып үндүргөн. Москва, Ленинград хоорайлар-биле бүтү эвилдешкен республикаларын төзөлөп турар 17 команда бүтүрүндө 6 кижин киир-тир. Олар бүдүн чартык муң кило-метр дүртүтү Тула, Орёл, Курск, Харьков хоорайларын тавары оруктү өрткөш, демир Москвага көзп док-таар.

Ол чарыштын тийлекчилерине спартакиададан болгаш ССРЭ-нин чемпионары аттары тыспар. Эң дээрне үени көргүскен командага ССРЭ-де спорт нийтиддеринин бол-гаш организацияларын Топ эвиле-линиң Чөвүлениниң шилчин чоруур шаңналын база диплом тыспар. Оон ийин, Россия Федерациязынын девискарында эң дээр көргүзүл-гү болган командага «Совет Рос-сия» содуунун редакциясы шилчин шаңнадын база доктааткан. Ол бүтү шаңнадын эдилектерин кымнар болу бари өөгүн—ССРЭ-нин улус-тарынин III спартакиадазынын тү-нөк ужуражышкыны ажитынар шүлдө билдире.

Ажыл соонда

Ажыл шагы доозулган соон дарып, «Улуг-Хая» совхозтун Кок-Чыраа салбырынны аныктыры волейбол-даш туруптарлар. Олар бо массалык оюнга кончуг ынактар. Индыг изиг-тудук оюн чамдык хари-даа оял-белкеге чедер, кажан бөмбүк көзү-бөк апаргыже дээр үргүлчүлөп келги-дээр.

Инда багай чүве черле чок. Ин-чада-даа бо оюну улам-на массалык болдуруп, апаа анык кижилерини оона хандышкынын ажылга алгаш, ону комсомолчуларын культура-массалык ажыктары-биле холбашты-раар болза дык-ла ажыктыг ийик. Чижээ, ол-да анык кижилерни ко-мандаларга үзүп алгаш, оларнын аразына маргылдаа чүге организа-тап болбоам, спорттук өске-даа хевирлерине системалык чадгыс-ай чурумга чыгырткан оюн-хөгелте чүге шилчипти болбоам?

Бо бүгү солун айтырылган комсо-молчуларын, оларнын ийла башты-ны К. Сагай-оолду дүвүрөтпейн ту-рары кайгамчык. Боолар, кыстар орайга чедир ойнап келгеш, ол-ла дөвүр-доозунуң хевирине-биле күбүкө танышап, азы кино көрүп башып чоруурт. Аныктырыны культу-рауру чорукка кижилеринин бир чугуда айтырын совхозтун уду-рукчулары утуп турары харадан-чыг.

Б. ИЛИС-ООЛ.

АКШ-та шериг өөредилгелери

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-нын корреспон-дентизи Л. Шонинниң дамчыды ту-рары болза:

Ам АКШ-тын муруну-чөөн талазы-нда (Джорджия, Сонгу болгаш Муруну Каролина штаттар) тайбын үдө шериглерин улуг өөредилгелери болуп турар. Ол өөредилгелерин «свифт-страйк III» («дүргөн согуш III») деп адаан.

Кады хөдөлүп турар чер кырынкы болгаш агаар күштеринде тургустунган согуш таварыштыр бөдүк шериглерин ол өөредилгелде калба-биле киржиш турар чоруу шериг өөредилгелеринин шынарын тодарып турар. Бо бөдүк шериглер болза, «даштыкыдан дайын турумунун хө-нертен болу бээр чорунга каш шак-тар болгаш ужуражыр» талзаде дайышчы бөлөн байдалга доктаамал туруп турар. Бодунун үезине бо шериглерини маалыгы 1950 чылда Ко-реяга, 1958 чылда Ливанга америк командалар ажылгап турган.

Партизан шимчээшкени-биле де-миселге тускайлаан «туская согуш» шериглерге бо өөредилгелерде улуг роль ойнап турар. Агаардан дүжүрүтөр шериглер болгаш на-ционал гвардиянын кезектери өө-редилгелерде база киржиш турар.

Шериг өөредилгелеринде нийтин-биле 100 муң кижин киржиш турар. Өөредилгелерде оперативтиг удурут-каны согуш таварыштыр шериглер-дини командалыкчы генерал Адамс боттадырып турар.

Өөредилгелериниң районунда «ка-зымдар» турар черге 6 муң хире па-рашотчуларын агаардан дүжүргөн. 15 парашотчулар черге дүжүрүлгө үезинде улуг-биле бертинген болгаш балыгланган.

«Свифт страйк III» деп өөредил-гелер август 16-га чедир үргүлчүлээр.

„Найырал“ деп нефть дамчыдылганын тудуунда

ВАРШАВА. (СЭТА). «Найырал» деп нефть дамчыдылганын польша участогун дерининин талазы-биле ажыктар доостур чыган турар. Керегей улуг нефтьдемининг комбинаты тургустур Пшочьен Совет Эвилелини кымыгаарына чедир шугу-га 20 километр хоодайларын дун-заалааш салыры арткан. Барыны та-лазы участка (Пшочь-польша-гер-ман кымыгаар) дунааалаашкын-мон-таж ажыктарын 35 километр хө-мө-лө-дүгүлүгү шугумда чорудуп турар.

Ам элден каш негделээр эртерге, нефть дамчыдылганын тудуунга бүгү-ле шугум ажыктары доозулгай турар. Ам кол ажыктары насос станцияларын, энергетиктик кожа станцияларын болгаш курадыр чө-рлерин дерининде чорудуп турар. Электростанцияны ажылгаала дужал-каны белеткен турар. Автоматтыг деринишкенин шенделелери эгел-ээн.

ХИРОСИМАДА КОНФЕРЕНЦИЯДАН

ХИРОСИМА. СЭТА-нын туская кор-респондентизи Ю. Вломинин дамчы-ды турары болза:

Ядролук болгаш водородтук чеп-секти хоругуу дөң аюн Чөвүлелин чаалаан баураар 9-ку делегей кон-ференциязынын ажалына киржири-биле Хиросимада чедип келген даш-тыкы төлөөлерин чөвүлөл хуралы август 6-да Хиросимада болган.

Бо чөвүлөл хуралды бодунун про-пагандисчи сорулгаларына ийди-кылдыр ажылдашкан. КүР-нун тө-лөөлекчизи болган оон Пекинде эдерип келгени «даштыкы чамдык чурттарың төлөөлекчилери» бо хү-нерде Совет чазыга улуг ыгул-дөшкенин база катан кылды. Москва дүжүрүлгө буруу шаваар деп са-налды кирип турган.

Бо меделелдерге, маалыгы кылга меделелде шийтирлиг өйтүр ша-мышкынын совет төлөөлерин баш-тыны Г. Жуков берген. Ядролук чеп-секке улур демиселге апаа улустун чедип алган чедикшинерин белин-диге үнөлөп көргөш, ол демиселдин үндөиниң болза, хамаарышпас чоруу болгаш тайбын дөң бүгү демисел-чилерин чачгыс эви болур дээрин ол меделгелден.

Москва Керээниге хамаарыштыр де Голльдун турунуун дугайын сагындырган. Жуковтун чутуалааны: «мыла ораторларын иштинде чам-дык кижилер шуптузун кылды ам чүнү-да кылбас деп чулчуруп ту-рарына кайгашканын илеретпейн барып шыдаас мен».

Индиг меделелдерин чедирип болур айымын айткан, совет тө-

Великобританиянын даштыкы херектер министри Москвадан чана берген

Великобританиянын даштыкы херектер министри лорд Хьюм ка-дайы-биле, ССРЭ-нин Даштыкы херектер министриниң оралакчысы В. А. Зорин кадайы-биле, Совет Эвилелиниң Великобританияда элчини А. А. Солдатов болгаш өскө-даа дү-дөөр.

М. Н. Смирновский олар үдөп чо-руур. (СЭТА).

Гаитаже халдаашкын

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Республика-га улуг чепсекти агрессия-биле хол-баштыр Гантанын чазанын негези-нин баураар чымдырган, Америк курунелер организациязынын чөвү-лелини ээлеч чок хуралы апаа бол-ган. Мурунда Гантанын армиязынын командалыкчы турган генерал Леон Кантанын командалыкы-биле, даш-тыкыда хоргалдан турар боо-чепсекти отрядтарын халдаашкын кылдырына идигли болганы дээр Доминикан республиканын чазан Гантанын ча-заа буруулашып турар.

АКО-нын чөвүлели ол айтырыгын чөвүлөдүн туская комиссияныга чутуалаашкын өөрү-биле дамчыдып бөзөп деп шийтирээ.

Гантанын согу талакы өрнөтө-ринче августун 5-те халдаашкыны кылган. Ол халдаашкынын организа-таан кижилер Гантанын амгы пре-зидентин Франсуа Дювальени дүжү-рер соруганы салып турар.

Информация агентилеринин дындадып турары-биле алдыга, халдап кирген чепсекти отрядтар Гантанын ийиги черде туруп турар улуг хоорайы — чуртун далай өр-төдө Кап-Антильени, а ол ышкан ө-скө-даа элден каш улуг эвес хоорай-ларын болгаш чуртун согу чүтүлдө чурттакычылгы черлерин эгелдеп ал-ган.

Порт-о-Пренсадан болгаш Санто-Домингодан көзп турар дындадыл-гандар алдыга, Гаитада байдал дүшкү-рүт болгаш тодаргай эвес болуп ту-рар.

Даарта республика найысылалына

Совет спорттун ийи дакпыр бай-ырдалып бистин республиканын най-ысылалына калчар байлар арт-тирери? Бо айтырыг бистин содуун-нин спортка ынак номчулчуларын даарта оона сонугалып турары чу-гаажок. Байырдалып чыгуу бодунга хамаарышкан өске хемчеглерге та-нышпайын, даарта болуп спорттук мар-гылдаалар болгаш ужуражышкын-нарын силерге кыскасы-биле таныш-тырып көрөлөк.

Бир-ле дугарында, спорттун эң-не непертегей хевир болуу—чик атлетика талазы-биле республиканын бирги чери болуу. Байырдалып тур-кааткан маргылдаага спорт нийтиде-лериниң болгаш районнардан келген чыным командаларын аразына спортчу шенделер ийи бөдүк болуп маргылдаашкын турар. Бо маргылда-ларда спорт аян-тура нийтиддериниң команда бүрүзүлөн 24 эң шил-дизик, а көдөз спортчуларын аразы-на болуп турар маргылдааларда район бүрүзүлөн 11 кижин киржиш чедип келген. Бо маргылдаалар Кы-зылдаа «Совет Тыванын беш чымы» стадионга 10 шакта ажыттылар.

Республика найысылалына база бир болуп солун маргылдаа — бүт бөмбүтү. Бүт бөмбүтүн талазы-биле РСФСР-нин күбөгү дөң бо чылгы республиканын чемпиону атты чоот-та чаа бодунга хевээр артырган, пас-сажирулер АТК-зынын командалы Ке-мерово областан келген аалчылар.

Республикага АГААР-ВОЙДУСТУН байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур, чашкын бол-бас. Хат өй-тавында, барың чук угланышкынын. Агаарын темпе-ратурамы республикага — 22—24 градус чылыг.

Рекантор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БАГУН

«НАЙЫРАЛ»: «Самбо» (делгем экраныг) 10, 12, «Он алдыгы час» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Башмылал шүлүгүл» 11.15, 1.15, «Булуттар дээрден некуп чоруп тур» 3.15, 5.15, «Үш муштөр» (1-ги серия) 7.15, «Үш муштөр» (2-ги серия) 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Чуртталга сээң холунда» 2.30, «Орун белдиринге» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Адым куудучу» 3.15, 5.15, «Маринаның хуу-салымы» 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРА: «Надыр дагымгаштар» 5, 7, 9 шактарда.

Фермаларга арыг-шеверин чурумун шыңгыы сагылыңар

Сүт-бараан фермаларына арыг-шеверин бектик культурам дөң демисешпешаа, Төрөн чуртка бектик шынарлы хөй сүтү берээл-нер! Ону чедип алдыра, арыг-шеверин моң алаанда чурумнарын хажык чокка сагыры эргежок хоула.

1) Инектерин саар мурунда хоуларын савацалп, эки чудар, арыг ак халат кеткеш, бажыдары аржымаал алдыр. Инекти куудуруу шарааш, эмгилерин кичээлге көрө, оң соволуе оларын чуп каапкан, арыг аржымаал кылдыр чудар херек. Инектерин эмин чур сүт куткан туская кочал турар ужурау.

2) Инекти саарда саалаарын өттүрбейн, кургаг хол-биле саар херек. Эмгилерин баштайгы сүдүн агы саваже саап кааптар, ол сүтү нити саваже куудуп болбас. Сүт-биле кады хан, ири азы быш-такталачк иттерг үнүп турар болза, ол дугайын доп-доран мал эмчизини анымаар херек.

3) Саала соволуе сүтү ол доран соолар, чүге дээрге доран соолар чыг сүтке сүт аждыр микробтарын өздөсө оождунар.

Сүтү эки чуп каалкан арыг коваларга саар херек. Саалааны эгелээр мурунча ол ковалды икиг сүт-биле била чургу чугула. Инек саар коваларын былаалар суггарыны, сүт дамырыны, эмг чууруна, чадап сүт кууларына ажылга болбас.

4) Машина-биле саала чорудар үдө аппаратты үргүчү сүт болгаш дезинфекциялар турар херек. Оон башка ол аппарат сүтү херендерин болур.

5) Инекти саган соволуе сүтү хөвөң азы марал дамчыштыр шүрөп кааптар чугула. Бир флагам долдурган соволуе маралын соолур, хирденгенерин содалыг сүт-биле чугаш, кургалыр херек.

6) Мал кажааларынын бөгүн хүн бүрүде аштар, ону туская складтарга азы компост оваларына чымр херек. Бокту мал кажааларыны чамыга төгер хоругту.

7) Саачылар боттары арыг-шеверин моң алаанда дүрүмдери сагмы ужурау: а) боттарыны холдарын, иди-хенин хирдендир-бес, албанаар бажыга чоран соволуе холдарын мыаыла чуур. Холдарына шыйбактар, бажыламышкынар бар апарза, ону доп-лоран хол-биле чалар, б) саачы ботту ай сайында эмин шинчи-лезин эрттерер, чыл ай катан өкчө дартынык болгаш бажыла-ларды зарыктарын шинчилгезин база эрттер ужурау. Шинчи-лерин түнелерин арыг-шеверин туская дөстөрлерине бижиер, в) саачы ботту арыг-шеверин эге-бизилери-биле таныш турар ужурау. Иччанган олар ажыла кирер мурунда туская өөредилге-рин эрттиргеш, шыгалда дужаар хүдээлгелер.

Кызыл Крест нийтиддеринин активчилери — сүт-бараан ферма-ларына арыг-шеверин чурумнарын сагмырыны үдөгөр-чижээп көр-гүзүңер! Сүтүн бектик шынары дөң демисешер!

ТЫВА АССР-НИН САНИТАР-ЧЫРЫДЫШКЫН БАЖЫНЫ